

Hendrik Ido Oostendam Schildmanskinderen *groot en klein*

Sandelingen Ambacht

periodieke uitgave van het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht
jaargang II, nummer 2, juni 1983

Foto op de omslag: De Oostendam omstreeks 1910. Rechts
op de voorgrond sluiswachter Jan Molendijk.

Bestuur

P.J. Horsman, voorzitter
C. Lagendijk, vice-voorzitter
L.J. Haenraets, secretaris
J. Bezemer, penningmeester
M.H. Bens chop
H. van Dijk
J. Möllenkamp

Lidmaatschap

U kunt zich aanmelden als lid
bij de secretaris: Jan Luyken-
hof 14. De contributie
bedraagt f 25,-- per jaar,
over te maken op gironummer
440728 t.n.v. de penning-
meester van het Historisch
Genootschap.

Redactieadres

Kopij en reacties op artikelen kunt u sturen naar:
Van Godewijckstraat 205.

Naam

"Groot en Klein" is een vervolg op het eerder door de
vereniging uitgegeven Mededelingenblad. De nieuwe opzet die wij
besloten aan het blad te geven deed ons omzien naar een andere
naam. Die naam werd tenslotte "Groot en Klein".

Een korte toelichting is hier op zijn plaats. Er heeft nooit
een plaats bestaan met de naam: Hendrik Ido Oostendam
Schildmanskinderen Groot en Klein Sandelingen Ambacht.
Aanvankelijk was er sprake van 3 aparte ambachtsheerlijkheden:
Hendrik Ido Ambacht (waar de buurtschap Oostendam deel van
uitmaakte), Schildmanskinderen Ambacht en Sandelingen Ambacht.
In de 19e eeuw was de situatie in zoverre veranderd dat de 3
ambachtsheerlijkheden 2 gemeenten geworden waren: Hendrik Ido
Ambacht (waartoe Oostendam en Schildmanskinderen Ambacht
behoorden) en Sandelingen Ambacht. Na allerlei grenswijzigingen
werden tenslotte in 1855 deze 2 gemeenten samengevoegd tot één
gemeente: Hendrik Ido Ambacht.

Voor al oudere Ambachters weten echter nog steeds te vertellen:
Hendrik Ido Ambacht heet eigenlijk voluit (en dan volgt
de opsomming). Het "Groot en Klein" hierin is wat duister.
Mogelijk slaat dit op het hoofdland en het volgerland van
Sandelingen Ambacht.

De naam van het blad berust dus "op de volksmond". Wij hopen
dat diezelfde volksmond de komende tijd voor een deel van de
inhoud van "Groot en Klein" zal tekenen, dat, samengevat, door
middel van grote en kleine artikelen grote en kleine Ambachters
wil informeren over de geschiedenis van onze gemeente en de
mensen die er woonden.

DE WAPENSTEEN VAN DE OOSTENDAMSE SLUIS

M.H.Benschop

In de zomermaanden van 1636 werd de in 1505 gebouwde houten spuisluis aan de Oostendam vervangen door een stenen schutsluis. De meeste grond in de Zwijndrechtse Waard was in handen van Dordtse regenten en instellingen. Zij zullen er op aangedrongen hebben het op- en afvaren van de Waal mogelijk te maken; goederenvervoer over water was een snelle en goedkope manier. Het zal hier vooral om landbouwprodukten zijn gegaan. De Dordtse invloed hier verklaart ook de subsidie van f 400,- die de stad Dordrecht verleende voor de bouw van de nieuwe sluis "mits de selve sluys sal gemaect werden soo wijt, hooch ende lang dat men bequamelijck daer deur met schuyten sal connen vaeren". Het is aardig om vast te stellen dat de dijkgraaf en twee hoogheemraden van de Zwijndrechtse Waard in 1636 deel uit maakten van het Dordtse stadsbestuur. Hoogheemraad Cornelis van Teresteyn was zelfs burgemeester. Deze combinatie van functies zal het verlenen van de subsidie zeker niet bemoeilijkt hebben.

Regelmatig moeten dijkgraaf en hoogheemraden ter plaatse het werk in ogenschouw zijn gaan nemen. In een kwitantie voor de waarsman (penningmeester) van de Zwijndrechtse Waard van een zekere Maeyken Joosten, wonende op de Oostendam, weduwe van schipper Machiel Corneliszoon, lezen we dat in de periode van eind juni tot begin september voor een bedrag van 151 gulden en 5 stuivers (vooral bier en brood) werd verteerd door dijkgraaf, hoogheemraden, metselaars, timmerlieden en genodigden. Later krijgt zij nog eens 30 gulden uitbetaald "voor alle haere moeyten". Het werk aan de sluis wil ik hier buiten beschouwing laten en mij beperken tot de wapenstein die boven de sluisdeuren aan de havenzijde, in de sluisborstwering, werd

ingemetseld. Een steen van 1,05 meter hoog en 1,30 meter breed, met daarin uitgehakt het wapen van de Zwijndrechtse Waard en van de dijkgraaf en 7 hoogheemraden.

Wat is er bekend omtrent deze steen? De steen is vervaardigd door de Dordtse steenhouwer Hendrick Schey; die kreeg daarvoor 32 gulden. Vervolgens ontving schilder Maerten van Toll voor het driemaal witten, vergulden en "affsetten" (d.w.z. met verschillende kleuren beschilderen) 20 gulden. Een andere schilder, Antony Otten, kreeg voor het "affteyckenen in twee reysen" (d.w.z. het in twee keer voltooiën) 12 gulden. Ook de beide schilders waren Dordtenaren. Ter illustratie kan gezegd worden dat het gemiddelde dagloon van een geschoolde arbeider in het midden van de 17e eeuw ruwweg op 1 gulden gesteld kan worden. Antony Otten heeft zijn loon niet meer in ontvangst kunnen nemen: hij werd op 15 augustus 1636 in de Augustijnenkerk in Dordrecht begraven. Zijn weduwe, Maddelenken Frans, ondertekende op 17 oktober de kwitantie. Zeer waarschijnlijk is Antony Otten het slachtoffer geworden van de op dat moment woedende pestepidemie. De pest was in 1635 in Leiden uitgebroken en breidde zich uit over geheel Holland. Ondanks allerlei genomen voorzorgsmaatregelen sloeg de pest in juli 1636 toe in Dordrecht. Binnen een half jaar stierven er in de stad ongeveer 3000 mensen, een vijfde deel van de bevolking.

In 1935 werd er een tekening van de steen gemaakt. Dat kostte veel moeite want door weersinvloeden en de door de schippers gehanteerde haken waren een deel van de wapens en namen weggesleten of beschadigd. Maar niet alleen de steen was in een slechte staat. In 1948 bleek een grote reparatie aan de sluis noodzakelijk. Op dat moment was de sluis al een aantal jaren buiten werking gesteld; het vervoer over de weg had de plaats ingenomen van het beurtvervoer over het water.

De Oostendamse haven in het begin van deze eeuw. De donkere vlek op de achtergrond, boven de sluisdeuren, is de steen.

Men zag daarom af van de reparatie en in 1949 werd de sluis, met een doorvaartbreedte van 4,35 meter en een schutkolk-lengte van 16,10 meter, gedicht en een deel van de haven gedempt; dit, om gevaar voor instorting te voorkomen. De wapenstein verdween. Voor een aantal mensen spoorloos. Sommigen dachten dat hij gewoon naar beneden was gegooid en gebruikt om de sluis mee te dichten en hadden het voornemen er nog eens een onderzoek naar in te stellen. Gelukkig hebben zij het bij dit voornemen gelaten, want er zou zeker niets gevonden zijn. In 1963 is de gerestaureerde steen namelijk ingemetseld in de hal van het waterschap IJsselmonde in Barendrecht. Gewapend met de informatie die Henk 't Jong u in het volgende artikel biedt kunt u hem daar gaan bewonderen.

VERANTWOORDING

Ik wil hier volstaan met het noemen van de twee belangrijkste bronnen. Dat zijn de buitengewone rekening betreffende de Waalsluis van 1636 (inv.nr. 1005) en de bijlagen tot deze rekening (inv.nr. 1007) uit het archief van het hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard.

DE WAPENSTEEN IN DE OOSTENDAMSE SLUIS HERALDISCH BEZIEN.

Henk 't Jong

Inleiding.

Dit is een heraldische of wapenkundige beschrijving van de wapenstein der Dijkgraaf en Heemraden van de Zwijsrechtse Waard, die in 1636 geplaatst werd in de schutsluis van de Oostendam.

Voor deze beschrijving was ik afhankelijk van secundaire bronnen. Ikzelf heb de steen nooit gezien.

Die bronnen waren:

1. Een tekening van dhr L.Molendijk op pag. 115 van het werkje genaamd "IJsselmonde, Ridderkerk en Barendrecht enz." door J.Verheul Dzn. uitgegeven in 1935 door Gijsbers en van Loon te Arnhem. (T)
2. Een zwart-wit foto uit ± 1910 door de Dordtse fotograaf H.J.Tollens C.Hzn. 1) van dezelfde steen, toen nog in situ in de borstwering van de sluis. (F1)
3. Een kleurenfoto van dhr L.J.Haenraets uit 1983 van de gerestaureerde en gepolychromeerde steen zoals hij er nu uitziet. (F2)

Op die laatste foto zien we een in de barokstijl uitgehakte voorstelling van 8 halfronde schilden, waaronder steeds een z.g. lint met een naam, alles in een rechthoek gevat. Erboven staat een schild apart. Daar omheen bevindt zich een tekstrand en erboven prijkt een kroon. Het geheel wordt omgeven door een cartouche-lijst in grijsgroene kleur, opgehoogd

met goud. Achter de 8 schildjes in de rechthoek lopen rode linten die onder op de lijst samenkomen in een strik met afhangende einden. Onder links en rechts staat het jaartal 16 - 36 in versulde, uitgehakte letters.

De wapens zijn alle in relief gebeeldhouwd, evenals de lijst.

Mijn werkwijze bij deze beschrijving was als volgt:

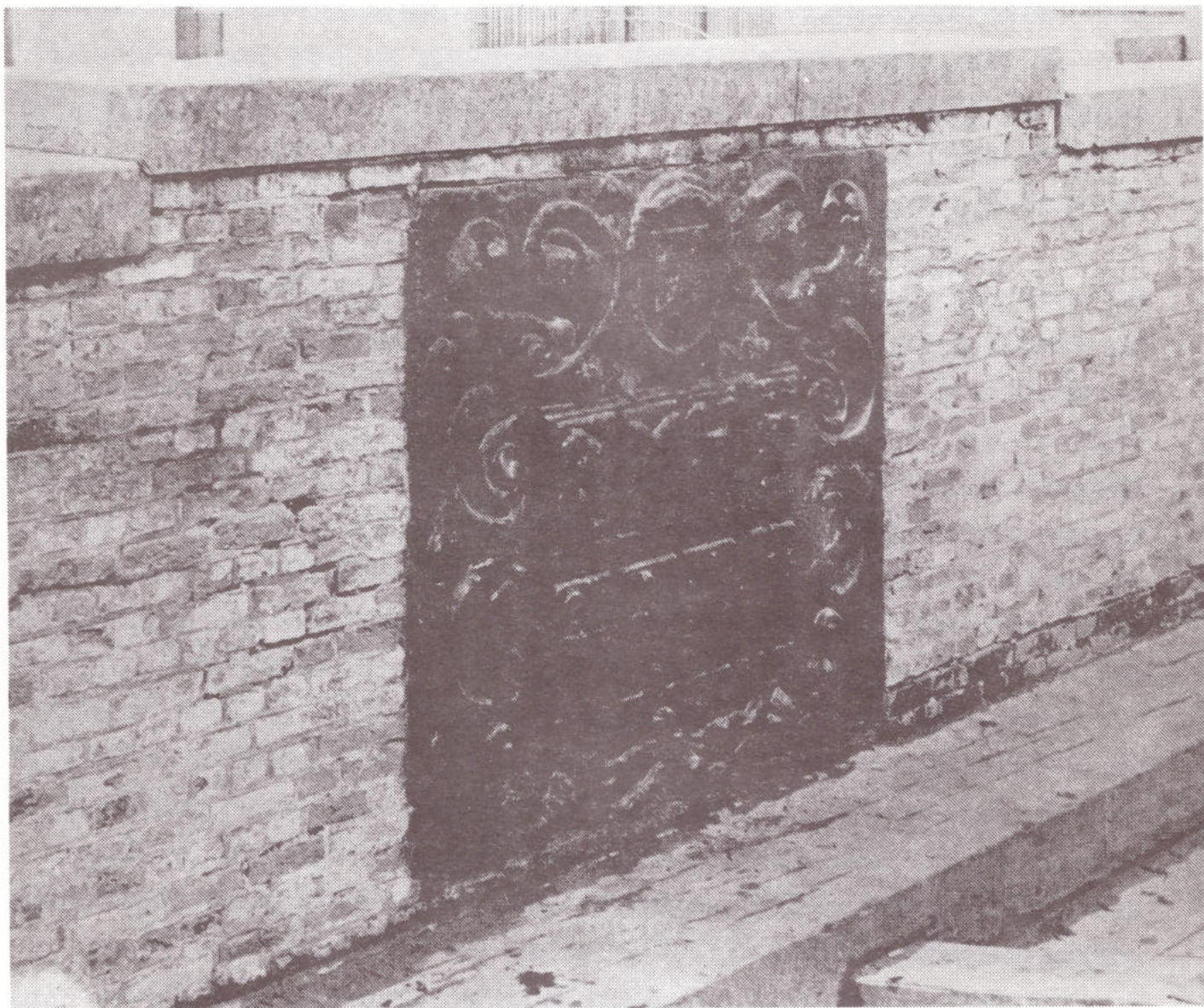
Ik ging uit van de kleurenfoto (F2), begon bij het schild middenboven en gaf dat het nummer 1. De verdere nummering (t/m 9) volgde dan automatisch de 2 rijen van links naar rechts.

Daarna beschreef ik aan de hand van die foto de voorstelling op het schild, dan (in het eerste geval) de kroon (waarvan ik de belangrijke bovenkant op de foto mis) en als laatste de tekst die bij het schild hoort.

De beschrijving van die schilden geschiedde volgens de heraldische regels d.w.z. eerst de kleur van het veld, dat het (de) belangrijkste stuk(ken) met kleur, stand en hoedanigheden, daarna het minder belangrijke gedeelte; alles dus volgens een vaste volgorde.

In 2 gevallen bestond het schild uit meerdere velden (nrs 1,6) vierendelingen geheten. Elk van die velden wordt behandeld als een apart schild. Ook de 2 hartschilden die op de steen voorkomen (nrs 4,5) werden op die manier beschreven.

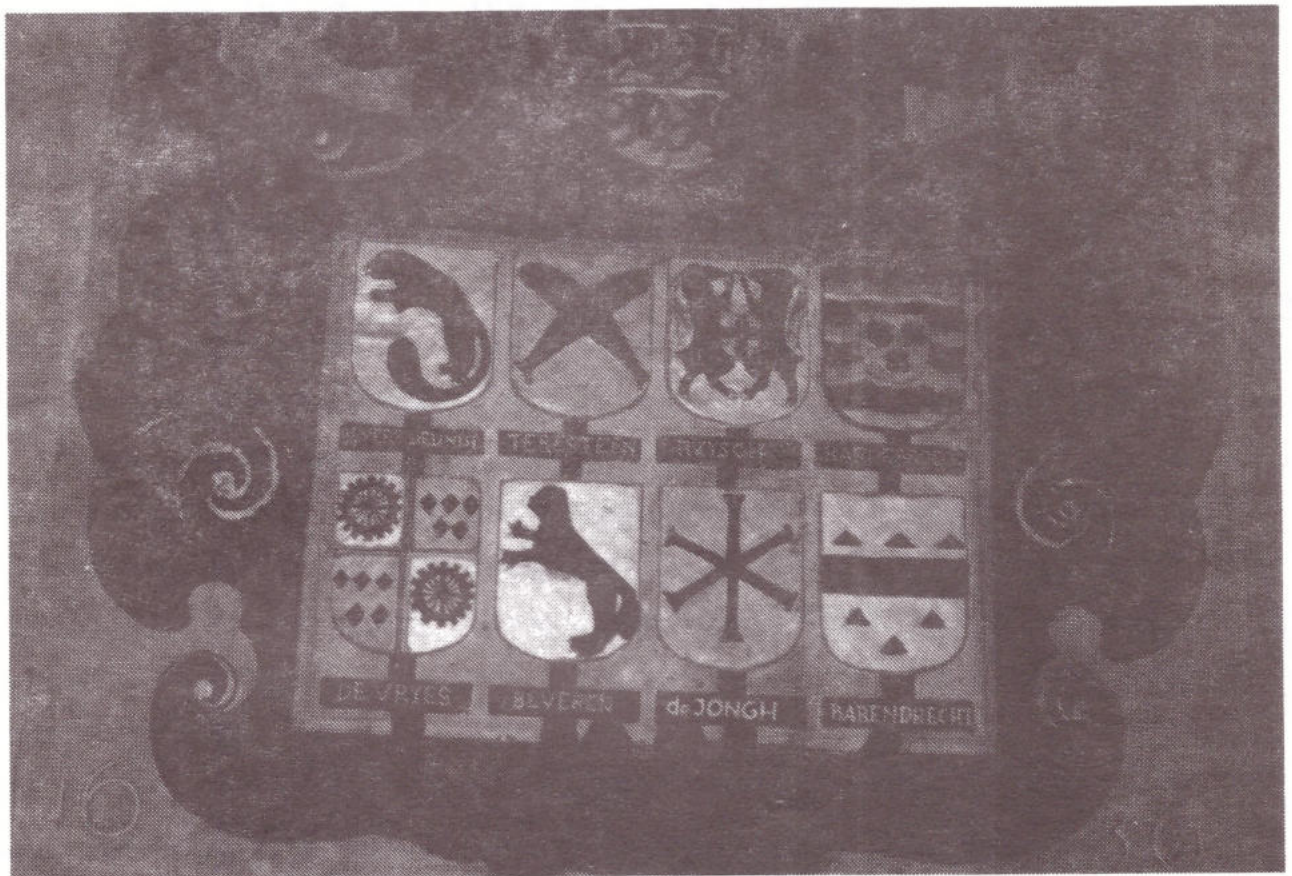
De kleuren hebben in de wetenschap der heraldiek hun eigen specifieke namen: goud voor geel, zilver voor wit (op de steen ook werkelijk in deze metalen geschilderd), keel voor vermiljoenrood, azuur voor kobaltblauw, sinopel voor licht smaragd-groen en sabel voor diepzwart. De kleur grijs bestaat niet in de heraldiek, zodat wapen nr. 3 niet geheel volgens de regels kon worden beschreven.

Omstreeks 1910 maakte fotograaf H.J.Tollens C.Hzn. deze foto ↑
van de steen in de borstwering van de sluis. (F1)

De steen zoals die in 1935 werd getekend door dhr. L.Molendijk.(T) ↗

De steen ingemetseld in de hal van het waterschap IJsselmonde →
in Barendrecht; in 1983 gefotografeerd door dhr.L.J.Haenraets (F2)

De linten met de namen zijn, behalve bij 1, alle zwart. Ze zijn met gouden kapitaalletters (behalve bij 7 en 8, waar "v" en "de" in onderkast staan) van de namen der wapenvoerders voorzien. De beschrijving volgt op die van het schild.

Daarna vermeldde ik in een opmerking de afwijkingen m.b.t. de getekende wapens van L. Molendijk (T) en tevens korrigeerde ik daarin verkeerd aangebrachte kleuren en stukken.

Behalve van de laatste twee wapenvoerders, waarvan niet meer dan de namen bekend zijn (misschien een werkje voor genealogen?) vermeldde ik daarna de personalia, voor zover bekend, van de eigenaars van de wapens.

Ik heb mij niet gewaagd aan uitleggingen over de betekenis van de wapens. Behalve bij het grafelijke wapen, waar wel wat meer over bekend is, en het duidelijk sprekende wapen der Van Beverens, zou dat toch alleen maar neerkomen op giswerk en dat is al te dikwijls de bron voor veel wapenlegenden geworden.

Wapen 1

Beschrijving: gevierendeeld I, IV: goud, een leeuw van sabel, getongd en genageld van keel; II, III: goud, een leeuw van keel, getongd en genageld van azuur.

Het schild gedekt met een (vijfbladige?) kroon van goud en omgeven door een lint van azuur waarop in goud: WILH.COM.HOLL. ANNO. 1332 AVGVSTVS.

Opmerking:

Op F2 is de kroon niet geheel te zien. Het komt me voor dat die kroon er één met een rij parels op de band is.

F1 laat vaas zien dat er te weinig ruimte is om er de 5 bladen van T op kwijt te kunnen.

Het wapen is dat van het graafschap Henegouwen-Holland.

De graven Jan II (regeerde 1299-1304), Willem III (1304-1337) en Willem IV (1337-1345) waren eigenlijk telgen uit het Vlaamse gravenhuis. Bouchard van Avesnes, baljuw van Henegouwen, huwde namelijk ± 1210 met de erfgename Margaretha van Vlaanderen. Zij scheidden echter (ook toen al !) en Margaretha hertrouwde met Willem van Dampierre.

De Avesnes probeerdende Vlaamse graventitel te verkrijgen maar moesten die aan de Dampierres laten. Zij werden wel graaf in Henegouwen voormalig Vlaams bezit.

Jan I van Henegouwen (1218-1257) trouwde met Aleid van Holland, een tante van Floris V wiens zoon Jan in 1299 kinderloos stierf. Jan II van Henegouwen (en van Holland) verkreeg toen als meest nabij familielid het graafschap Holland.

Oorspronkelijk voerden de Avesnes en Dampierres andere wapens, maar door het Vlaamse huwelijk en de twist over de opvolging in het graafschap, namen beide families de zwarte Vlaamse leeuw op goud aan.

Zij lieten daardoor beide zien dat ze aanspraak maakten op de grafelijke waardigheid.

Aangezien deze aanspraken wat betreft de Avesnes niet gehonoreerd werden besloot graaf Willem III in 1312 ²⁾ een gevierendeeld wapen te gaan voeren waarin Henegouwen/Avesnes de ereplaats had als stamwapen (in I en IV) en Holland op de tweede plaats kwam.

De Dampierres bleven als graven van Vlaanderen de zwarte leeuw alleen voeren.

Het waterschap had geen slecht figuur geslagen als het dit wapen was blijven voeren na 1816 in plaats van het gedeelde wapen Holland-Dordrecht. Er is geen enkele aanwijzing dat de graaf zijn wapen aan het waterschap heeft gegeven, maar dat geldt evenmin voor Delf-, Schie- en Rijnland die ook gravenwapens voeren. Het zijn herinneringen aan belangrijke, maar uitgestorven geslachten die een grote betekenis hebben gehad voor de waterhuishouding en landwinning in Holland.

Wapen 2 en 7

Beschrijving: zilver, een klimmende bever van sabel, genageld van goud. Op een lint van sabel de woorden BEVERE DE LINDT en v BEVEREN in goud.

Opmerkingen:

In tegenstelling tot het bovenstaande is het oorspronkelijke wapen der Van Beverens: sinopel, een klimmende bever van zilver. ³⁾

Eveneens in tegenstelling tot het bovenstaande staat in T onder de resp. schilden: DE BEVERE en VAN BEVEREN.

In ieder geval is de toevoeging DE LINDT fout aangezien de dijkgraaf geen heer van die heerlijkheid was. De vraag blijft wat de juiste bijschriften zijn.

Curieus is het verschil in de lengte van de staarten der bevers. Misschien een variatie in de wapens om vader en zoon uit elkaar te houden?

Wapen 2 is dat van de dijkgraaf van de Zwijndrechtse Waard, Cornelis van Beveren Jacobsz, heer van Oost Barendrecht en Zwijndrecht (door zijn vrouw) geb. Dordrecht 26.8.1568, raad,

schepen, weesmeester, burgemeester enz. eveneens dijkgraaf van de Alblasserwaard, watergraaf van de Nederwaard, dijkgraaf en heemraad van de Merwede, bear. Dordrecht 23.7.1641. Hij trouwde Dordrecht 7.6.1598 met Alida Arent Maertensdr. (van Barendrecht) vrouwe van Oost Barendrecht en Zwijndrecht geb. Dordrecht 1581, overl. Dordrecht 8.8.1638. Zij was een dochter van Arent Maertensz, stichter van de gelijknamige hof aan de huidige Museumstraat, en zijn eerste vrouw Christina van Dijk.^{4) 5)}

Wapen 7 behoort aan Abraham van Beveren, later de Bevere, ged. Dordrecht januari 1604, schepen, veertig, schout, burgemeester enz. o.a. baljuw en dijkgraaf van de Lande van Strijen en hoogdijkheemraad van de Zwijndrechtse Waard v.a. 1629. Hij was tevens voogd van de Arent Maertenshof, waar zijn portret nog hangt, en bewoner van het huis De Onbeschaamde aan de Wijnstraat van 1656 - 1663. Hij overleed Dordrecht 25.8.1663. Abraham was een zoon van Cornelis Jacobsz van Beveren, de dijkgraaf, en Alida van Barendrecht en hij trouwde twee maal. Eerst met Susanna de Velare en voor de tweede keer met Elisabeth Ruysch, dochter van Mr. Coenraat Ruysch en Maria van Beveren.⁶⁾

Het toeval wil dat rond 1635 Mr. Cornelis van Beveren Willemsz, een volle neef van Abraham van Beveren en tevens broer van zijn schoonmoeder Maria, het wapen van de familie (dus de zilveren bever op groen) veranderde omdat hij dacht van adellijke afstamming te zijn. Hij had namelijk contact opgenomen met de jonkers Van Bever uit de Meierij van Den Bosch en men was het eens geworden over een mogelijke zelfde voorvader. Waarschijnlijk voor veel geld liet hij de enige heraldische autoriteit in de omgeving, de herauten in Brussel in de Zuidelijke Nederlanden, een afstamming in elkaar zetten.

U moet hierbij bedenken dat de 80jarige oorlog nog volop woedde en dat Brussel Spaans gebied was.

De familie kwam na onderling overleg overeen een nieuw wapen aan te nemen en wel: keel, op een dwarsbalk van zilver een gaande bever van sabel.

Mr. Cornelis, dus niet de dijkgraaf, werd in november 1635 door koning Lodewijk XIII van Frankrijk tot ridder in de Orde van St Michel verheven en de genoemde wapenwijziging werd per diploma bevestigd. De bever kreeg in dat diploma ook nog een gouden kroon en nagels en een rode tong. Voor Mr. Cornelis zelf kwam daar nog een schildje bij waarop in azuur een lelie van goud; een gedeelte van het Franse koningswapen (azuur, 3 lelies van goud, 2, 1).

De familie ging zich na deze gebeurtenissen met de interessanter klinkende naam De Bevere tooien.

De twee nog bestaande takken van het geslacht namen het nieuwe wapen aan. Daarom zien we dit wapen dan ook in de gevel van Abrahams huis De Onbeschaamde staan.

De wapenstein in de Oostendamse sluis werd daar volgens de datering in 1636 geplaatst, toen voerde in ieder geval de tak van Cornelis Jacobsz nog de klimmende bever. Bij hun inspectie in dat jaar hebben dijkgraaf en heemraden geen bezwaar gemaakt tegen de afbeelding van dit wapen anders zou het wel veranderd zijn. Jhr. Mr M.A. Beelaerts van Blokland, die het bovenstaande verhaal in de inleiding tot de genealogie Van Beveren vertelt ⁷⁾, stelt de aanneming van wapen en naam op 1635, voor één tak moet dit dus met minstens een jaar worden verschoven.

Wapen 3.

Beschrijving: goud, 2 schuingekruiste vissen van grijs.
Op een lint van sabel het woord TERESTEYN in goud.

Opmerking:

Grijs is geen heraldische kleur. Hoewel er geen gekleurde afbeeldingen van het wapen Teresteyn meer bestaan is het waarschijnlijk dat de originele kleuren de volgende waren: zilver, 2 schuingekruiste vissen van keel.

Dit is het wapen van Kornelis van Teresteyn Adriaansz, geb. 1580, overl. Dordrecht 22.3.1643, oud 63 jaar en begraven in de Sinte Barberenkapel in de Grote Kerk. Hij was een zoon van Adriaan van Teresteyn Jobsz en N.N. 't Jong.⁸⁾

Kornelis was raad, schepen, thesaurier, weesmeester en burgemeester van Dordrecht. Tijdens het voor de derde keer vervullen van die laatste functie overleed hij. Als zoiets gebeurde was het in Dordrecht de gewoonte dat de overledene met stadseer werd begraven.

De beschrijving van deze begrafenis is bij Matthijs Balen te vinden.⁹⁾ Hij vermeldt dat de burgemeester vanuit zijn huis, genaamd Oostenrijk (nu het gebouw Pictura aan de Voorstraat) in een stoet van meer dan 2300 mensen ten grave werd gedragen. Naast de al genoemde functies was hij dus ook nog hoogheemraad van de Zwijndrechtse Waard.

Wapen 4.

Beschrijving: zilver, 2 toegewende klimmende bokken van sabel, gehoornd en gehoefd van goud, getongd van keel; hartschild: goud, een kruis van keel.

Op een lint van sabel het woord RUYSCH in goud.

Opmerkingen:

De hoorns van de bokken lopen wel erg ver naar beneden door en gaan als het ware over in de staarten.

Rietstap geeft in het Armorial Général de bokken als zijnde geheel zwart, dus zonder gouden hoorns en hoeven en rode tongen.

Dit wapen hoort toe aan Mr Coenraat Ruysch, ged. Dordrecht 31.3.1586, raad, veertig, weesmeester, schepen, kolonel der schutterij en burgere enz. hoogdijkheemraad van de Zwijndrechtse Waard sinds 1614, overl. tussen 1654 en 1660, begraven in de Grote Kerk in de Jacob de Meerderekapel. Hij was een zoon van (Ni)Claes en Elisabeth van de Velde (van Ulft). Hij tr. Dordrecht 3.6.1608 met Maria van Beveren ged. Dordrecht 31.3.1585, overl. 1660, dochter van Willem van Beveren en Emerentia van den Eynde. ¹⁰⁾

Coenraat was schoonvader van Abraham van Beveren, vandaar dat het wapen Ruysch eveneens in de gevel van het huis De Onbeschaamde staat.

Wapen 5.

Beschrijving: golvend (!) gedwarsbalkt van 8 stukken van keel en goud; hartschild: goud, 3 schuinkruisjes van sabel, 2, 1. Op een lint van sabel het woord HARDEBROECK in goud.

Opmerkingen:

Het wapen Hardenbroek hoort te zijn: golvend gedwarsbalkt van 8 stukken van goud en keel. De eerste dwarsbalk hoort dus goud te zijn.

Het golvend zoals het op het gekleurde wapen gebruikt wordt is eigenlijk te scherp; de golven moeten vloeiend zijn.

In T is het hartschildje voorzien van 3 ruiten i.p.v. schuinkruisjes, dit is korrekt. Dit is namelijk het wapen van de heerlijkheid Heerjansdam, zoals het nu nog in het gemeentewapen voorkomt: goud, 3 ruiten van sabel, 2, 1.

Het wapen is dat van Gijsbert van Hardenbroek, geb. ± 1595, heer van Heerjansdam, door zijn moeder, sinds 1632, overl. 29.12.1653.

Hij trouwde 1: Jacoba van Reede van Renswoude en 2: Maria Angela Pijnssen van der Aa.

Gijsbert was een zoon van Joachim van Hardenbroek en Johanna van Heerjansdam. ¹¹⁾

Wapen 6.

Beschrijving: gevierendeeld I,IV: zilver, een molenrad van keel; II, III: goud, 5 ruiten van sabel, 3,2.

Op een lint van sabel de woorden DE VRYES in goud.

Opmerkingen:

Het tweede en derde kwartier bevatten het wapen (Van) Alblas. Hoe de familie eraan komt is niet bekend. De laatste mannelijke Van Alblas (Jan) stierf in 1541. Hij had 3 dochters waarvan er geen één een De Vries trouwde, zodat op die manier het wapen Alblas met dat van De Vries gevierendeeld kon worden. ¹²⁾

Het feit dat de families waarin de dochters trouwden nooit een herinnering aan het wapen Alblas in hun familiewapens hebben opgenomen zou erop kunnen wijzen dat er ergens anders nog takken Alblas in leven waren. De enige andere familie van die naam, die in Brielle, waarvan men gezegd zou hebben dat ze ambachtsheren van (Oud) Alblas zijn geweest, is in 1607 geheel uitgestorven.

De heemraad die dit wapen voerde was Mr Dingeman de Vries Cornelisz geb (Dordrecht?) 1588, raad, veertig, schepen en weesmeester, overl. Dordrecht 1642. Hij was een zoon van Cornelis Willemsz en Livina Eynouts Verboom. Cornelis Willemsz de Vries was voor zover bekend de eerste persoon van die familie in Dordrecht, hij voerde reeds het gevierendeelde wapen (geb. ± 1546).¹⁴⁾

Mr Dingeman huwde twee keer, 1: Elisabeth Magnus uit Middelburg, 2: Anna Canter.

Wapen 8.

Beschrijving: goud, een merk van sabel, bestaande uit een staak, met daaroverheen 2 schuingekruiste staken.
Op een lint van sabel de woorden de JONGH in goud.

Opmerking:

In T staat op het lint DE JONGH, dus geheel in kapitalen.

Dit is het wapen van Arien Ariensz, die als hoge dijkheemraad in de rekeningen over 1635 - 1636 wordt genoemd (inv. nr. 579).

Hij noemde zich waarschijnlijk De Jongh om zich te onderscheiden van een andere, oudere Arien Ariensz, een zeer veel voorkomende naam.

Dit wapen is niet echt heraldisch, maar ook merken, persoonlijke tekens, hadden een soort heraldisch systeem dat van vader op zoon overging. Op den duur kwamen merken soms, zoals in dit geval, in een schild terecht. De kleuren zijn bij dergelijke wapens nogal vrijblijvend. Waarschijnlijk is er door de schilder dan ook maar een greep naar gedaan.

Wapen 9.

Beschrijving: zilver, een dwarsbalk van keel, vergezeld van boven 3, en onder 3 (2, 1) driehoekjes van sinopel.

Op een lint van sabel het woord BARENDRECHT in goud.

Opmerking:

In T vergezellen i.p.v. driehoekjes, 15 liggende blokjes de dwarsbalk. Dit lijkt mij meer overeenkomen met de oorspronkelijke bedoeling. In F1 is te zien dat de blokjes (of driehoekjes) ver afgesleten zijn, maar hun stand t.o.v. de balk doet vermoeden dat het wapen (met weglating van de halve leeuw op de dwarsbalk) afgeleid is van dat van de heerlijkheid Barendrecht, die weer het wapen van zijn vroegere heren, de familie Oem, voerde en nog voert.

In de rekeningen van 1635 - 1636 wordt voor deze laatste hoogheemraad slechts de naam Cornelis Corstiaensz gegeven. Waarschijnlijk kwam hij oorspronkelijk van Barendrecht en noemde zich dan ook zo. Het zal wel te ver gaan om deze man in verband te brengen met Alida van Barendrecht, de vrouw van de dijkgraaf. Zij voerde het wapen van de heerlijkheid, met leeuw, op een hartschild, dat weer lag op de borst van een zwarte adelaar op een gouden veld. Zie ook het wapen van haar vader, Arent maartensz, boven de poort van het gelijknamige hofje.

Konklusies.

Het is duidelijk dat het Kollege van Dijkgraaf en Hoogheemraden van de Zwijndrechtse Waard een nauw aan elkaar verbonden groepje mensen was.

Bij een klein onderzoekje in de schepenlijst bij Balen bleek dat de dijkgraaf en vier Dordtse hoogheemraden (dus niet Gijsbert van Hardenbroek en de twee laatsten, inwoners van de waard zelf) gedurende de periode 1601 - 1636 elkaar in de schepenbank van Dordrecht afwisselden en dat ze ook jaren lang naast elkaar in diezelfde bank zaten. Uit de genealogische fragmenten blijkt al dat er nauwe familiebanden waren tussen tenminste drie van hen.

Wat de heraldiek betreft:

De op de wapenstein voorkomende wapens zijn voor de ingewijde tamelijk bekend en de kleuren zijn op één uitzondering na niet moeilijk in de literatuur terug te vinden. De restaurateur/schilder kon deze bronnen blijkbaar niet zo gemakkelijk raadplegen. Uit mijn opmerkingen blijkt immers wel dat er nogal wat fouten zijn gemaakt in het opnieuw schilderen van de wapens.

Natuurlijk komt dit niet ten goede aan de historische betrouwbaarheid van dit "monument".

Mijns inziens is het dan ook de moeite waard om aan de hand van de hieraan voorafgaande beschrijvingen een heraldisch korrekte wapenstein te laten schilderen.

Dordrecht, april/mei 1983.

Noten.

- 1 Foto H.J. Tollens C. Hzn-DI 2122A - GA Dordrecht.
- 2 Genealogie der Graven van Holland - Dr A.W.E.Dek - 1954 - pag. 27 e.v.
- 3 Nederlandsche Leeuw 1943 - kolom 161 - 171.
- 4 Jaarverslag Oud Dordrecht 1965
- 5 NL 1944 - kolom 131.
- 6 NL 1944 - kolom 131 - 132.
- 7 NL 1943 - kolom 161 - 171.
- 8 De Navorscher 1895 - pag. 34
- 9 Beschrijving van Dordrecht - Matthijs Balen - 1677 - pag. 878-880.
- 10 NL 1944 - kolom 84.
- 11 Genealogie van het Oud Adellijk Geslacht Van Hardenbroek - K.J.G. Baron van Hardenbroek - Vorden - 1892 - pag. 47.
- 12 Balen - pag. 921.
- 13 Nederlandsche Familiewapens I - Kits Nieuwenkamp - Arnhem 1975 - pag. 109 - 110.
- 14 Collectie losse zegels GA Dordrecht - inv. nr. W 106.
- 15 Balen - pag.994 - 1076.

P.J.Horsman

Op bladzijde 42 van het boek 'Hendrik Ido Ambacht 1332-1982' wordt in enkele woorden melding gemaakt van de grenswijzigingen die in 1833 hun beslag kregen en waarbij een groot gedeelte van de Oostendam aan Ridderkerk toegewezen werd. Tegen deze laatste stelling tekende de historische vereniging Oud-Ridderkerk bezwaar aan: het gedeelte Oostendam dat thans onder Ridderkerk valt, behoorde ook vóór 1833 tot die gemeente en het was aan Hendrik Ido Ambacht de gedane bewering te staven of te rectificeren.

De geuite kritiek vormde de aanleiding de gemeentelijke herindeling van 1833 eens nader te bezien. De materie bleek complex, ook voor de bestuurders van toen trouwens zelf. In het kader van dit artikel zal ik nauwelijks in kunnen gaan op de herverdeling van de volgerlanden, maar me beperken tot de Oostendam. Wellicht dat in een toekomstig artikel de hele kwestie nog eens uitvoerig uit de doeken gedaan zal worden.

Een probleem bij het onderzoek was weer dat het gemeentearchief van vóór 1858 verbrand is, waardoor juist bij de meest betrokken gemeente niets meer in het archief hierover te vinden was. Het onderzoek heeft zich nu gericht op de archieven van de Inspecteur van het kadaster in het zuidelijk gedeelte van Holland, het Provinciaal bestuur, het ministerie van Binnenlandse zaken, de Staatssecretarie en de Raad van State (alle in het Algemeen rijksarchief in 's Gravenhage), in het archief van de gemeente Ridderkerk en tenslotte bij de dienst van het kadaster in Rotterdam.

In het dienstjaar 1826 stond voor de kadastrale ingenieurs en landmeters o.a. de Zwijndrechtse waard op het programma. Op 6 juni 1827 arriveerde de landmeter Machen volgens afspraak in Zwijndrecht, opgewacht door alle burgemeesters uit de waard. Bij de opmeting van de gemeentegrenzen, waarvoor hij gekomen was, bleek dat de bestaande grenzen zo onregelmatig waren (zie de kaart op blz.40 en 41 van het bovengenoemde boek) dat Machen het op grond van de bestaande reglementen en instructies voor het kadaster ontoelaatbaar achtte deze situatie te laten voortduren. Hij nodigde de burgemeesters uit een nieuwe, door hem te ontwerpen, regelmatige grenswijziging te aanvaarden. Maar zonder succes, ondanks de bemiddeling van de kadastrale ingenieurs weigerden de burgemeesters een andere regeling dan de bestaande te accepteren.⁽¹⁾

Ten einde de werkzaamheden aan de kadastrale opmeting niet te vertragen gaf de gouverneur van Zuid-Holland toestemming de opmetingen en grensbepalingen voorlopig vast te stellen en in de kaarten in te tekenen conform de voorstellen van de landmeters. De burgemeesters tekenden hiertegen door middel van een rekwest aan de koning bezwaar aan.⁽²⁾

Op 10 juli meet Machen de grenzen van Hendrik Ido Ambacht op, dat wil zeggen: hij bepaalt de nieuwe, regelmatige grenzen, in bijzijn van de betrokken burgemeesters, die elke afzonderlijke grensbepaling voor gezien moeten ondertekenen. De burgemeesters van de Zwijndrechtse waard doen dit met de aantekening dat zij zich hiertegen tot de koning zullen wenden en dus met hun handtekening niet bedoelen het met de grensregeling eens te zijn.

De grens tussen Hendrik Ido Ambacht en Ridderkerk, en daar gaat het hier om, wordt vastgesteld, te beginnen in het midden van de Merwede bij de grens met Alblasserdam, "in eene zuidelijke rigting midden door het Oostendamsche Gat, als ook zuid-

westwaards door het midden van de Oostendamsche Haven, langs den noordelijken kant van de Oostendamsche sluis, en van het water de Waal genaamd tot voor de rigting van eene ter linkerzijde liggende sloot...." (de grens tussen Sandelingenambacht en Hendrik Ido Ambacht). Uitdrukkelijk staat in het betreffende proces-verbaal in het gemeentearchief van Ridderkerk⁽³⁾ dat het de geprojecteerde grenslijn is, welke het grondgebied van beide gemeenten zou scheiden "in het geval dezelve aangenomen wordt". De grensscheiding werd inderdaad aangenomen, eerst voor het kadaster, sinds 1833 min of meer stilzwijgend ook burgerlijk.⁽⁴⁾

Helaas zeggen de processen-verbaal van grensscheiding niets over de oude grenzen. De twee overzichtskaartjes, in september 1827 door het kadaster ten behoeve van de gouverneur vervaardigd, schetsjes die de oude en de nieuwe situatie in beeld brengen, zijn onvindbaar gebleken. De vraag tot welke gemeente de Oostendam vóór 1833 behoorde zal op een andere wijze opgelost moeten worden.

Evenals de dam bij Heerjansdam werd de Oostendam bij de bedijking van de Zwijndrechtse waard na 1332 op kosten van de graaf aangelegd, ter afdamming van de Waal. Hij vormde zo de verbinding tussen de bedijking van de Zwijndrechtse- en van de Riederwaard. De Pruimendijk was als Drogendijk de noordelijke/westelijke afsluiting van de Zwijndrechtse ringdijk, maar behoorde tot de Riederwaard ook al is hij sinds 1374 (niet onbetwist) in schouw bij het hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse waard gebleven.⁽⁵⁾ De strook aangeslibd land tussen de Pruimendijk en de Waal verkocht de graaf al in 1333 aan ingelanden van de Riederwaard⁽⁶⁾. Nadrukkelijk werd dan ook bij de belening van Tielman Jans heer Gillisz. met de heerlijkheid Heerjansdam in 1340 deze strook land daarvan uitgesloten.⁽⁷⁾

Fragment uit een kaart door Jan Potter, van de visserij op de Noord, 1584. Het gedeelte toont de Oostendam en omgeving. Algemeen rijksarchief, Kaartenafdeling, VTH 819 A.

Er is daarmee echter geen reden aan te nemen dat ook de dammen zelf, onderdeel van het Zwijndrechtse dijkenstelsel, aan de Riederwaard gekomen zouden zijn. Wie had daar trouwens belang bij: nog kale dammen, zonder belasting opbrengende grond, en aanvankelijk nog zonder bebouwing. Die bebouwing kwam er mogelijk pas toen het overzetveer op Alblasserdam, het beurtveer op Rotterdam en Dordrecht, en de stenen sluis in 1636, die immers ook de scheepvaart moest dienen ⁽⁸⁾ het nodige vertier op de dam brachten. Er ontstond een tweede kern.

In de achttiende eeuw gaan de ambachtsheren van Hendrik Ido Ambacht zich ook met nadruk heer van Oostendam noemen ⁽⁹⁾ daarmee niet bedoelend het gebied dat nu als dorpswijk wel Oostendam genoemd wordt - dat heette Waalnes - maar de dam zelf. En naar blijkt uit bijvoorbeeld het kohier van de verponding van 1732 ⁽¹⁰⁾ niet ten onrechte: er stond een niet on aanzienlijk aantal huizen bij en vooral op de Oostendam (ca 14%). Nog op het in 1827 getekende kadastrale minuutplan staan er tussen de heul en de Oostendam vrijwel geen huizen; ook toen stonden de huizen in het dorp, op de Oostendam en langs de Veersedijk.

De instructie voor de klepperman (nachtwaker) van 1759 schrijft dan ook voor dat hij bij zijn nachtelijke ronde door het dorp de stoep naar de Oostendam op moest gaan en vervolgens de dam op tot aan de grens met Ridderkerk ⁽¹¹⁾. Daar bij die grens, op de Pruimendijk, plaatste de ambachtsheer van Ridderkerk eens een wegwijzer naar zijn dorp - tot ongenoegen van het Zwijndrechtse dijkscollege overigens, dat hem zwaar beboette ⁽¹²⁾ Talrijk zijn in de transportregisters van het Ambachtse schepengerecht, bewaard bij het rijksarchief in Zuid-Holland, de transportakten van huizen op de Oostendam en aan beide zijden van de haven.

De Tegenwoordige Staat ⁽¹³⁾ maakt dan ook in 1749 melding dat in de heerlijkheid Hendrik Ido Ambacht ook de Oostendam is

gelegen, waarmee bij de bedijking de Waal afgedamd was. En tenslotte vermeldt Regt⁽¹⁴⁾, die als tijdgenoot met kennis van zaken op dit punt kon spreken, de grenswijziging van 1833 waarbij een groot deel van de Oostendam aan Ridderkerk kwam. Helaas dus geen kaart die het beweerde in beeld brengt, wel tal van argumenten die het aannemelijk maken dat voor 1833 de gehele Oostendam tot aan de Pruimendijk tot Hendrik Ido Ambacht behoorde.

noten

- (1) Rijksarchief in Zuid-Holland (Derde afdeling van het Algemeen rijksarchief): Archief van de Inspecteur van het kadaster in het zuidelijk gedeelte van Holland, inv.nr. 12-II, exhibitum 5-10-1827 nr 2174. Kadaster Rotterdam, Proces Verbaal van grensscheiding van Hendrik Ido Ambacht, 1827.
- (2) Tweede afdeling van het Algemeen rijksarchief: Archief van de Staats-secretaris, inv.nr.2932 exhibitum 6-3-1828 nr 146/147.
- (3) Oud-archief Ridderkerk, inv.nr. 938.
- (4) Tweede afdeling van het algemeen rijksarchief: Archief Binnenlandse Zaken, 1e Afdeling Binnenlands Bestuur, exhibitum 27-1-1838, nr 13.
- (5) F.Jorissen, Het hoogheemraadschap van de Zwijndrechtsche Waard 1331-1955. (Hendrik Ido Ambacht 1955) 42.
- (6) D.W.Nibbelink, Handvesten en oorkonden betreffende de rechtsgeschiedenis van den Zwijndrechtschen Waard. (Leiden 1860) nr 17.
- (7) Nibbelink nr 36.
- (8) zie het artikel van M.H.Benschop, De wapenstein van de Oostendamse sluis, in dit nummer.
- (9) Een van de eerste voorbeelden het glas, afgebeeld in Jorissen blz 70.
- (10) Rijksarchief in Zuid-Holland: Financie van Holland, inv. nr. 488.
- (11) Rijksarchief in Zuid-Holland: Oud rechterlijk archief Hendrik Ido Ambacht, inv.nr.14.
- (12) Jorissen, blz 72.
- (13) Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden. Zevende deel. (Amsterdam 1749) 369.
- (14) J.W.Regt, Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van den Zwijndrechtschen Waard, den Riederwaard en het Land van Putten over de Maas. (Zwijndrecht 1848)

P. VISSER

't Zel wel druk worre in tambacht zee Kees den Bok uft de Kerkstraet; de onnibusse van Stokke uit Zwindrecht breng ie nou voor een dubbeltie van Rezoord naer tambacht en voor een kwartie naer Zwindrecht.

Ok burgemeêster Jaepie Bruinbrôôd had in de gemêenteraad opgemorreke dattet een hêle vooruitgang zou weze voor ons durp, om datteme dat end naer Dord niet meer zouwe hoeve te lôpe. Wai dogge daer anders over. Op dun boog (dat is't dak van de sluis) stonge altait veul manne te klesse, of zô as Piet de Bondt zee: uit dr nek te lulle en Jaepie Boer voegde daer an toe: ze kenne liege dan ze borste. Piet Sterkman hatted dr over, dat as ter zô hard gereje wiermet die busse dat we allemul wel gow om Krôôssies zouwezain en datte ze't karkhof wel uit konne braije tot in den Baek. Toch zijnder nog zat die naer Dord blaive lôpe, zee Nôômpie de Kul; der bêêne stoan zô krom as een duiq van een hârington maer ze blaive anhouwe. Dat ken ik beâme, zee Jaepie Boer; dun ouwe Jacob Visser uit de Pruimendaik die bekans tachentug jaer is lôôpt nog elken dag anderhalf uur heen en anderhalf uur terug naer Dord an de Voorstraet waer die warkt.

Verleje week zain we met het fanfarekurps nog naer 't konkoers geweest, zee Piet van dun Onderdaik; daer hebbe we ons gek stoan te blâze maer we hadde geen prais, toen we an de zjurie vroege hoe dat kwam datteme geen prais kregen, zee dr zôôn inboorling uit Warkendam damme blai moste weze datteme onze toeters magge houwe en datteme eerst maer is Hollans moste oan lere spreke.

Ik heb het kurps nog een bietjie lôpe geleerd, zee Piet, die kurperael was geweest in de mobelesasietait van 1914-1918;

Op "de boog" van de sluis zit schipper Nouwen. Links café De Vlashandel. Foto van omstreeks 1910.

't kurps liep er bai of tanze een zak met lōōd op dr rug hadde en de mēēste hadde zwingelbēēne. Eēn keer ist gebeurd damme van 't reppetiesielokael van de Vlashandel naer de Stēēnplaes mosse over de Veersendaik, dak teuge iemand uittet kurps zee: hē makker, je lōōpt uit de maet! Terwijl ik dat tege die man zee, sloeg de vaendeldreger langs de watertoren links af, de Veerlaen in; eer dakket in de gaete had wastie al een end weg de Veerlaen in. Ik riep tegenum: hē Van Wingerde, je mot niet met de Fop Smit mee! maar het woei zō hard en Van Wingerde is zō dōōf as een eend. Ik draafde dus achter die vaendeldreger an en aindeluk stong die stil, hij was bekant bij Stanze. Later zee Wissie Haksteeq nog: ik heppum noq gewaerschout dattie verkeerd gong. Buite asum kwam ik mettet vaendel onder m'n arm 't kurps tege bai Halfweg. Ik kon wel zien dak er effe niet bai geweest was, want iederēēn liep uit de maet en ze liepete lulle memmekaer. Niet allēēn het lōōpe vant kurps was slecht, maer ôk de meziek

die uit der toeters kwam was vrot slecht. Piet Sterkman zee dat zn vrouw dr een miskraem van overgehoute had. De dirigent riep wel is op de rippetiesie: manne, jullie kenne wel hard blaeze, maer tis net een geluid of tanze bij Frank Rijsdijk een schuit met oud ijzer stoan te laje! Toch hadde de muziekante veul plezier onder mekaer. Dirk Flach zee is dat zn hoorn zô dof klonk teuge de dirigent; de dirigent had de hoorn hoorn es goed naegekeke en zee toen: Dirk, je mot dat gebakke scharregie dris uithaele....

Laeter bink nog an de zang oeqoan maer daer konne ze beter hoeste as zinge.

Noot van de schrijver: Een eventuele gelijkenis tussen hier genoemde en (eens) levende personen berust op toeval.
De mij bekende gegevens zijn met enige fantasie uitgewerkt.

KOPIJ VOOR HET VOLGENDE NUMMER
INLEVEREN VOOR 15 AUGUSTUS !!!

